

«immersive component» of bibliotherapy reading]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, no. 6 (225), pp. 110–114. doi: 10.33272/2522-9729-2025-6(225)-110-114 [in Ukrainian]. Hladyshev, V., & Shuliar, V. (2025). The «Immersion Factor» in Bibliotherapy Reading. *Science, Research, and*

Innovation in a Changing World: Proceedings of the International Scientific Conference (Utrecht, Netherlands, 30 December 2025). Bookmundo, pp. 69–73. doi:10.64076/iedc251230 [in Netherlands].

Дата надходження до редакції: 04.03.2026

УДК 81'271:371.13
DOI: 10.37026/2520-6427-2026-125-1-85-91

Ірина СМЕТАНА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та історії
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-2974-3348
e-mail: iryna.smetana@hneu.net

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз мовленнєвої культури викладача як ключового чинника формування педагогічної майстерності в умовах сучасного освітнього простору. Обґрунтовано, що мовленнєва культура є невід'ємним складником професійної компетентності педагога, оскільки педагогічна діяльність реалізується насамперед через слово, яке виступає засобом навчального, виховного та комунікативного впливу на здобувачів освіти. Розкрито сутність поняття «мовленнєва культура викладача» й узагальнено наукові підходи щодо його трактування в сучасній педагогічній та лінгводидактичній науці.

Визначено основні структурні компоненти мовленнєвої культури викладача, зокрема мовну грамотність, комунікативну доцільність, етичність, виразність і стилістичну майстерність, а також схарактеризовано їхній вплив на ефективність педагогічної взаємодії. Акцентовано увагу на взаємозв'язку мовленнєвої культури та педагогічної майстерності, що виявляється в здатності викладача організувати

освітній процес, формувати позитивний психологічний клімат в аудиторії, мотивувати здобувачів освіти до навчальної діяльності та забезпечувати продуктивну комунікацію.

Окреслено основні шляхи вдосконалення мовленнєвої культури педагогів у системі професійної підготовки, підвищення кваліфікації та самоосвіти, зокрема розвиток риторичних умінь, формування комунікативної толерантності, усвідомленого ставлення до мовних норм і педагогічного мовлення як ціннісного феномена. Підкреслено, що мовленнєва культура викладача є важливим чинником збереження й розвитку української мовної традиції та формування мовної особистості здобувача освіти в сучасному освітньому просторі.

Ключові слова: мовленнєва культура, комунікативна компетентність, педагогічна майстерність, професійне мовлення, риторична компетентність, педагогічна комунікація.

Iryna SMETANA,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Philology and History
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2974-3348
e-mail: iryna.smetana@hneu.net

TEACHER'S SPEECH CULTURE AS THE BASIS FOR THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the teacher's speech culture as a key factor in the formation of pedagogical skills in the conditions of the modern educational space. It is substantiated that speech culture is an integral component of the teacher's professional competence, since pedagogical activity is implemented primarily through the word, which acts as a means of educational, educational and communicative influence on students. The essence of the concept of teacher's speech culture is revealed and scientific approaches to its interpretation in modern pedagogical and linguodidactic science are summarized. The main structural components of the teacher's speech culture are determined, in particular, linguistic literacy, communicative expediency, ethics, expressiveness and stylistic skills, and their impact on the effectiveness of pedagogical interaction is also characterized. The focus is on the relationship between speech culture and pedagogical skills, which is manifested in the teacher's ability to organize the educational process, form a positive psychological climate in the classroom, motivate students to educational activities and ensure productive communication.*

The main ways to improve the speech culture of teachers in the system of professional training, advanced training and self-education are outlined, in particular the development of rhetorical skills, the formation of communicative tolerance, a conscious attitude to language norms and pedagogical speech as a value phenomenon. It is emphasized that the teacher's speech culture is an important factor in the preservation and development of the Ukrainian language tradition, the formation of the student's linguistic personality, as well as increasing the overall level of communicative competence in the modern educational space.

Key words: *speech culture, communicative competence, pedagogical skills, professional speech, rhetorical competence, pedagogical communication.*

Постановка проблеми. Мовленнєва культура викладача посідає провідне місце в структурі педагогічної майстерності, оскільки професійна діяльність у сфері освіти значною мірою реалізується саме через мовлення. Викладач здійснює навчальний, виховний та комунікативний вплив насамперед словом, тому якість його мовлення безпосередньо впливає на результативність освітнього процесу, рівень сформованості компетентностей здобувачів освіти та загальну культуру мовного середовища. У сучасних умовах розбудови українського освітнього простору мовленнєва культура педагога набуває особливої актуальності, адже постає необхідність не лише виконувати професійні функції, а й бути носієм високих мовних стандартів і промоутером української мовної традиції.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвої культури як складника професійної компетентності викладача неодноразово ставала предметом наукових досліджень у галузі педагогіки, лінгводидактики та риторики. У працях Н. Бабич, Н. Бутенко, Н. Волкової, І. Зязюна, Л. Мацько, В. Пасинок, М. Пентиліук, О. Сербенської та інших учених наголошено на тому, що рівень мовленнєвої культури педагога значною мірою визначає ефективність освітньої

комунікації, якість засвоєння навчального матеріалу та успішність педагогічної взаємодії загалом.

У сучасній педагогічній науці мовленнєву культуру розглядають як важливий складник професійної компетентності викладача. Так, за визначенням Л. Мацько й Л. Кравець, культура мовлення спрямована на вивчення норм сучасної української літературної мови та рівня їхнього засвоєння мовцями. Опанування цих норм забезпечує нормативність і правильність мовлення, що становлять підґрунтя для його виразності, комунікативної доцільності та ефективності в процесі спілкування (Мацько, Кравець, 2007). Такий підхід уможливує розуміння культури мовлення не лише як дотримання мовних норм, а також як чинника результативної, функціонально вмотивованої й ціннісно зорієнтованої комунікації.

Розширюючи означене вище трактування, Н. Бабич акцентує увагу на багатовимірності поняття культури мовлення, визначаючи її теоретичними засадами осмислення мовної норми, знання функціональних стилів та усвідомлення взаємозв'язків між системою мови, структурою мовлення й екстралінгвістичними чинниками. До практичних засад науковиця зараховує систематичність і глибину знань, постійну увагу до мови загалом і до рівня власного мовлення зокрема (Бабич, 1990, с. 10).

У контексті педагогічної діяльності мовленнєву культуру як важливий чинник професійної реалізації викладача розглядає В. Пасинок. Дослідниця зазначає, що педагогічне спілкування забезпечує не лише передачу суспільного й професійного досвіду від викладача до здобувачів освіти, а й обмін особистісними характеристиками, пов'язаними як із предметом навчання, так і з життєвим досвідом загалом. У цьому контексті педагогічне спілкування постає ключовим чинником формування особистості молодшої людини, її самосвідомості, ціннісних орієнтирів і життєвих стратегій (Пасинок, 2011).

Подібною позицією дотримується й Л. Штома, яка підкреслює, що належний рівень культури мовлення забезпечує ефективне досягнення мети та виконання завдань навчання і виховання. До основних ознак культури мовлення вона зараховує змістовність, правильність, точність, чистоту, доречність, багатство, різноманітність і виразність. Водночас мовленнєву культуру дослідниця розглядає як систему норм і критеріїв, дотримання яких сприяє вдосконаленню мовлення та підвищенню загального рівня мовленнєвої культури особистості (Штома, 2012).

Гуманістичний вимір мовленнєвої культури педагога послідовно розкриває І. Зязюн, який трактує її як ключовий складник педагогічної майстерності та важливий чинник формування особистості здобувача освіти. Учений наголошує, що слово викладача є не лише засобом передавання знань, а й потужним інструментом духовного, морального й ціннісного впливу, здатним формувати світоглядні орієнтири та комунікативну культуру студентів. У цьому контексті мовленнєва культура постає показником професійної зрілості педагога та проявом педагогічного гуманізму (Зязюн, 2000).

Ціннісно-комунікативний аспект культури

мовлення педагога ґрунтовно висвітлює Н. Волкова, яка зазначає, що культура мовлення віддзеркалює ціннісні орієнтації фахівця, гармонійне поєднання професійних знань, комунікативних і морально-психологічних якостей, а також характеризує рівень вихованості та здатність дотримуватися етичних норм спілкування. До важливих характеристик культури мовлення науковиця зараховує правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простоту, емоційну виразність, образність, барвистість і чистоту мовлення (Волкова, 2006).

Культура педагогічного спілкування, на думку О. Ситор, виявляється також у сформованості комунікативних умінь викладача, як-от: здатності слухати, ставити запитання, аналізувати відповіді, розуміти співрозмовника, встановлювати контакт, адекватно передавати власне ставлення до предмета мовлення, зацікавлювати поясненням та орієнтуватися в конкретній комунікативній ситуації (Ситор, 2021, с. 243).

Узагальнюючи означені вище наукові підходи, дійшли висновку, що мовленнєву культуру доцільно розглядати як системне утворення, що охоплює низку взаємопов'язаних компонентів: мовну компетентність (дотримання норм сучасної української літературної мови), комунікативну компетентність (здатність до ефективної взаємодії зі співрозмовниками), риторичні вміння (логічність, переконливість, виразність мовлення), етичну культуру мовлення (толерантність, коректність, ввічливість) та культуру професійного спілкування (уміння вести діалог, дискусію, педагогічну бесіду).

У педагогічній теорії мовлення розглядають як один із ключових інструментів професійної діяльності викладача, що має специфічний статус у структурі педагогічної взаємодії. Його особливість полягає в поєднанні інформаційної, виховної, організаційної та мотиваційної функцій, а також у здатності виступати важливим чинником соціалізації здобувачів освіти. У цьому контексті мовлення викладача постає не лише як засіб передавання знань, а й як складний психолого-педагогічний механізм впливу на особистісний розвиток і формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти.

Отже, в педагогічній теорії мовленнєва культура викладача розглядається як інтегральний показник його професійної компетентності та педагогічної майстерності. Вона визначає якість реалізації освітніх завдань, формує авторитет педагога та безпосередньо впливає на навчальні результати здобувачів освіти. У зв'язку з цим актуалізується потреба ґрунтовного аналізу змісту, структури та функцій мовленнєвої культури викладача, а також з'ясування механізмів її впливу на формування педагогічної майстерності.

Мета статті – з'ясувати роль мовленнєвої культури викладача як фундаментальної основи формування педагогічної майстерності, визначити її вплив на ефективність освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнєва культура викладача є складним багатокомпонентним утворенням, що інтегрує мовні, комунікативні, риторичні та етичні складники професійної діяльності педагога. Одним із базових її компонентів є

мовна компетентність, яка передбачає ґрунтовне та всебічне володіння нормами сучасної української літературної мови на всіх її рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному та стилістичному. Це свідчить не лише про знання правил вимови, словотвору, граматичних конструкцій і стилістичних особливостей, а й здатність свідомо й доцільно застосовувати мовні засоби в різних комунікативних ситуаціях: усному та писемному мовленні, офіційно-діловому, науковому чи художньому дискурсі. Мовна компетентність також передбачає вміння варіювати стиль і тон мовлення залежно від адресата, мети спілкування та конкретного контексту, що дає змогу досягти максимальної ефективності комунікації та адекватне сприйняття інформації іншими учасниками мовленнєвого процесу. Крім того, вона охоплює здатність розпізнавати мовні помилки й уникати їх, користуватися сучасними словниками та довідниками, впевнено орієнтуватися в мовних нормах, що динамічно змінюються, зберігаючи водночас логічність, чіткість і виразність власного мовлення (Семенов, 2007).

Не менш важливим складником мовленнєвої культури є *комунікативна компетентність*, яка виявляється в здатності викладача ефективно організовувати педагогічну взаємодію та вибудовувати продуктивний діалог зі здобувачами освіти. Вона передбачає вміння коректно добирати мовні засоби відповідно до мети спілкування, рівня підготовки, вікових та психологічних особливостей аудиторії, а також навчальної ситуації загалом. Комунікативно компетентний викладач уміє створювати атмосферу відкритості й партнерства, заохочувати здобувачів освіти до активної участі в обговоренні, стимулювати запитання та критичне осмислення навчального матеріалу. Важливим проявом цієї компетентності є здатність забезпечувати ефективний зворотний зв'язок, адекватно реагувати на висловлювання здобувачів освіти, підтримувати їхню мотивацію до навчання та досягати поставленої комунікативної мети (Бутенко, 2005). Отже, комунікативна компетентність виступає як базова умова успішної професійної діяльності й істотно детермінує якість освітнього процесу.

Важливе місце в структурі мовленнєвої культури посідають *риторичні вміння*, що охоплюють такі ключові складники, як логічність, послідовність, аргументованість, виразність і переконливість мовлення. Ці навички забезпечують цілісність і зрозумілість комунікативного процесу, дозволяючи викладачеві організовано та послідовно подавати навчальний матеріал, роблячи його сприйнятливим для слухачів. Риторична майстерність передбачає також уміння правильно добирати мовні засоби, інтонацію, темп і паузи, що сприяє ефективному залученню аудиторії та підтриманню її уваги протягом усього виступу (Сагач, 2000).

Саме риторичні навички дають змогу викладачеві не лише інформувати здобувачів освіти, а й мотивувати їх до активного засвоєння знань, викликати інтерес і допитливість, а також упливати на їхню свідомість й емоційну сферу. Уміння переконливо викладати матеріал дає змогу створювати атмосферу довіри та авторитету, стимулювати критичне мислення, сприяти формуванню в здобувачів освіти власної позиції

й виховувати ціннісні орієнтири. Крім того, розвиток риторичних компетенцій у викладача забезпечує ефективну міжособистісну взаємодію, допомагає долати комунікативні бар'єри та адаптувати мовлення до різних ситуацій і типів аудиторії, що є невід'ємною умовою професійної педагогічної діяльності.

Тісно пов'язана з риторичним аспектом *етична культура мовлення*, що передбачає дотримання норм мовленнєвого етикету, толерантність, коректність, повагу до співрозмовника та відповідальність за мовленнєвий вплив у педагогічному процесі.

Окремим важливим структурним компонентом мовленнєвої культури викладача є *культура професійного спілкування*, яка проявляється в здатності ефективно й адекватно вести педагогічну бесіду, організувати дискусії та полеміку, а також коректно оцінювати відповіді здобувачів освіти. Вона передбачає не лише володіння навичками формального та неформального спілкування, а й уміння створювати позитивну навчальну атмосферу, сприяти розвитку критичного мислення студентів, урахувати індивідуальні особливості аудиторії та підтримувати баланс між авторитетом і демократичністю в педагогічному процесі (Бутенко, 2005).

Культура професійного спілкування охоплює також здатність конструктивно розв'язувати різноманітні комунікативні ситуації – від простих навчальних діалогів до складних конфліктних моментів, що виникають під час взаємодії з аудиторією. Це передбачає володіння методами активного слухання, уміння ставити запитання так, щоб стимулювати мислення, а також тактовно та аргументовано висловлювати власну позицію (Волкова, 2006).

Сукупність усіх зазначених вище компонентів – мовної компетентності, риторичних умінь і культури професійного спілкування – забезпечує цілісність мовленнєвої культури викладача. Вона визначає ступінь його педагогічної майстерності, професіоналізму й авторитету, сприяє ефективності освітнього процесу, формуванню високого рівня комунікативної взаємодії зі здобувачами освіти та створенню умов для активно-го, усвідомленого й результативного навчання.

Отже, мовленнєва культура викладача виконує низку взаємопов'язаних функцій, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності та результативність освітнього процесу. Передусім вона реалізує *інформаційну функцію*, оскільки саме через мовлення відбувається передавання навчального змісту, пояснення теоретичного матеріалу, інтерпретація наукових понять і термінів (Бутенко, 2005). Якість мовлення викладача безпосередньо впливає на рівень засвоєння знань здобувачами освіти, адже логічно структуроване, точне й доступне мовлення сприяє формуванню цілісного уявлення про навчальний матеріал.

Вагомою є *комунікативна функція*, що полягає в організації ефективної взаємодії між викладачем і студентами. Мовленнєва культура забезпечує встановлення педагогічного контакту, підтримання діалогу, створення атмосфери співпраці та взаєморозуміння в аудиторії. Завдяки дотриманню норм мовленнєвого етикету, добору коректних комунікативних стратегій і тактик викладач досягає взаємоповаги та довіри, що є

необхідною умовою продуктивного навчання (Бутенко, 2005).

Окреме важливе місце в структурі мовленнєвої культури викладача посідає її *виховна функція*. Через власний мовленнєвий зразок педагог формує в студентів не лише навички правильного й адекватного спілкування, а й культуру взаємодії з оточенням, повагу до української мови та усвідомлення мовних і етичних норм поведінки (Семенов, 2007). Мовлення викладача стає наочним прикладом того, як слід виражати думки грамотно, логічно та ввічливо, і водночас виховує етичну чутливість, толерантність і коректність у спілкуванні.

Крім того, мовна поведінка педагога є важливим інструментом морального та громадянського виховання здобувачів освіти. Використовуючи мовні засоби, викладач не лише передає знання, а й впливає на формування ціннісних орієнтацій, розвиває почуття відповідальності за власне слово, комунікативну дисципліну та соціальну відповідальність. Через систематичне демонстрування високих мовних і моральних стандартів здобувачів освіти прищеплюється розуміння того, що ефективне спілкування неможливе без етичної та культурної свідомості.

Не менш значущою є *мотиваційна функція*, що виявляється в здатності викладача за допомогою слова зацікавити здобувачів освіти навчальною дисципліною, активізувати їхню пізнавальну діяльність, стимулювати самостійне мислення й прагнення до саморозвитку (Волкова, 2006). Виразне, емоційно насичене та переконливе мовлення посилює навчальну мотивацію, формує позитивний психологічний клімат і сприяє внутрішній залученості здобувачів освіти до освітнього процесу.

Мовленнєва культура викладача виконує також *регулятивну функцію*, оскільки через мовлення здійснюється організація та координація навчальної діяльності, формулювання завдань, інструкцій, оцінювання результатів навчання (Бутенко, 2005). Чіткість і однозначність мовних формулювань забезпечують дисциплінованість, зрозумілість вимог і ефективне управління навчальним процесом.

Важливою є й *функція соціалізації*, адже педагогічне мовлення сприяє входженню студентів у професійне та академічне середовище, засвоєнню норм наукового й фахового спілкування, формуванню навичок публічного мовлення, дискусії та аргументації. У цьому контексті мовна поведінка викладача виступає дієвим засобом підготовки здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності (Волкова, 2006).

Зважаючи на це, культура педагогічного мовлення є багатофункціональним явищем, що поєднує інформаційний, комунікативний, виховний, мотиваційний, регулятивний аспекти та функцію соціалізації. Їхня сукупна реалізація сприяє формуванню високого рівня педагогічної майстерності викладача та підвищенню якості сучасного освітнього середовища.

Взаємозв'язок мовленнєвої культури та педагогічної майстерності є багатоглибким і закономірним, оскільки мовлення виступає провідним інструментом професійної діяльності викладача та ключовим чинником реалізації його педагогічного потенціалу.

Педагогічна майстерність традиційно розглядається як інтегративна характеристика особистості педагога, що охоплює ґрунтовні фахові знання, методичну компетентність, психолого-педагогічну підготовку, індивідуальний стиль діяльності та здатність до ефективної педагогічної взаємодії. У цій структурі мовленнєва культура посідає центральне місце, адже саме через мовлення забезпечується цілісність і результативність педагогічного впливу.

Високий рівень мовленнєвої культури є показником сформованості педагогічної майстерності, оскільки вона забезпечує точність і доступність викладу навчального матеріалу, логічність мислення викладача та доцільність добору мовних засобів відповідно до навчальної ситуації. Грамотне, стилістично виважене й емоційно врівноважене мовлення сприяє ефективному засвоєнню інформації, активізації когнітивних компетентностей та стимулюванню навчальної мотивації. Отож мовленнєва культура виступає не лише засобом трансляції знань, а й механізмом управління освітнім процесом.

Педагогічна майстерність неможлива без розвинених комунікативних умінь, які ґрунтуються на мовленнєвій культурі викладача. Уміння вести діалог, організувати дискусію, коректно формулювати запитання, аргументовано відповідати на зауваження та конструктивно оцінювати навчальні досягнення здобувачів освіти є проявами як мовленнєвої культури, так і професійної зрілості педагога. У цьому контексті мовлення викладача постає ефективним інструментом педагогічної взаємодії, який забезпечує партнерські стосунки між учасниками освітнього процесу.

Водночас комунікативна функція педагогічного мовлення тісно пов'язана з його виховним потенціалом. Викладач із високим рівнем мовленнєвої культури не лише організовує навчальну взаємодію, а й формує в здобувачів освіти мовні, комунікативні й етичні орієнтири, демонструючи зразок відповідального ставлення до слова, толерантності та поваги до співрозмовника. Такий мовленнєвий приклад сприяє розвитку загальної культури здобувачів освіти, їхньої громадянської та професійної ідентичності, що є невід'ємним складником педагогічної майстерності.

Крім того, мовленнєва культура викладача тісно пов'язана з його індивідуальним педагогічним стилем. Інтонаційна виразність, темп мовлення, використання образних засобів, доречна емоційність та риторична майстерність надають навчальному процесу динамічності й переконливості, посилюють педагогічний вплив і сприяють утвердженню авторитету викладача. Саме через мовлення педагог реалізує власну професійну позицію та демонструє рівень педагогічної майстерності в реальних комунікативних ситуаціях (Біляєв, 1995).

Мовленнєва культура становить фундаментальну основу педагогічної майстерності, виступаючи її необхідною умовою й водночас результатом професійного зростання викладача. Належний рівень культури мовлення забезпечує повноцінну реалізацію освітніх, виховних і розвивальних функцій педагогічної діяльності, сприяє формуванню позитивного професійного іміджу педагога та підвищенню якості сучасної освіти.

Розвинена мовленнєва компетентність викладача є важливою передумовою результативної організації освітнього процесу, адже саме мовлення визначає ефективність передавання знань, формування навчальної мотивації та створення сприятливого психологічного клімату в академічному середовищі. Чітке, логічно структуроване й стилістично виважене мовлення полегшує сприйняття навчального матеріалу, активізує пізнавальну діяльність здобувачів освіти та підвищує рівень їхньої залученості до навчання.

У цьому контексті мовленнєва культура викладача безпосередньо впливає на характер педагогічної взаємодії. Коректне, толерантне й етично вмотивоване мовлення формує атмосферу взаємної поваги, довіри та відкритості, що є необхідною умовою продуктивного діалогу між викладачем і здобувачем освіти. Водночас порушення мовних норм, невиразність або комунікативна недоречність здатні ускладнювати навчальний процес, знижувати педагогічний авторитет і негативно позначатися на результатах освітньої діяльності.

Особливої значущості культура педагогічного мовлення набуває в умовах сучасної освіти, орієнтованої на особистісно зорієнтований і компетентнісний підходи. За таких умов мовлення викладача постає не лише джерелом інформації, а й засобом стимулювання критичного мислення, розвитку комунікативних умінь та формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти. Завдяки власному мовленнєвому прикладу педагог демонструє зразки культури спілкування, сприяючи становленню мовної особистості студента.

З огляду на викладене вище зауважимо, що вдосконалення мовленнєвої культури викладача слід розглядати як безперервний процес, який потребує системного підходу та поєднання різних форм професійного розвитку. Важливу роль у цьому відіграє фахова підготовка, в межах якої закладаються основи мовної, комунікативної та риторичної компетентностей педагогів.

Ефективним засобом підвищення рівня мовленнєвої культури є також участь викладачів у програмах підвищення кваліфікації, тренінгах із риторики, культури мовлення та педагогічної комунікації. Такі заходи сприяють усвідомленню мовлення як ключового професійного інструмента та формуванню навичок свідомого добору мовних засобів відповідно до мети й умов педагогічної взаємодії.

Водночас не менш важливе значення має самоосвіта викладача, що передбачає систематичну роботу над удосконаленням власного мовлення: аналіз типових мовленнєвих помилок, розширення активного словникового запасу, опрацювання наукової й методичної літератури, розвиток навичок публічного виступу. Саморефлексія та критичне осмислення власної мовленнєвої практики сприяють зростанню професійної майстерності педагога (Зязюн та ін., 2004).

Отже, мовленнєва культура викладача є фундаментальною основою формування педагогічної майстерності та одним із провідних чинників ефективності освітнього процесу, адже охоплює комплекс знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що забезпечують нормативність, логічність, доцільність, виразність та етичну виваженість педагогічного мовлення.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мовленнєва культура викладача має чітку структурну організацію, до якої належать мовна, комунікативна, риторична та етична компетентності, культура професійного спілкування. Узгоджене функціонування означених компонентів забезпечує реалізацію основних функцій педагогічного мовлення: інформаційної, комунікативної, виховної, мотиваційної, регулятивної та аспекту соціалізації.

Доведено, що високий рівень мовленнєвої культури викладача є необхідною умовою його педагогічної майстерності, оскільки саме завдяки мовленню він здійснює навчальний і виховний вплив, формує мотивацію здобувачів освіти, створює сприятливий психологічний клімат та є безперечним зразком мовної й комунікативної поведінки. Мовлення педагога виконує не лише інструментальну, а й ціннісну функцію, сприяючи вихованню мовної особистості студента та збереженню української мовної традиції в освітньому просторі.

У контексті сучасних освітніх трансформацій особливої актуальності набуває системне вдосконалення мовленнєвої культури викладачів завдяки професійній підготовці, підвищенню кваліфікації та цілеспрямованій самоосвіті.

Перспективи подальших досліджень доцільно спрямувати на розроблення методик формування мовленнєвої культури викладачів у межах компетентного підходу та цифрового освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Мацько, Л. І., Кравець, Л. В. (2007). *Культура української фахової мови: навч. посіб.* Київ: ВЦ «Академія». 360 с.

Бабич, Н. Д. (1990). *Основи культури мовлення.* Львів: Світ. 232 с.

Пасинок, В. Г. (2011). *Основи культури мовлення: навч. посіб.* Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 228 с. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://foreign-languages.karazin.ua/resources/0535e69685280f454e3aff41635628bc.pdf](https://foreign-languages.karazin.ua/resources/0535e69685280f454e3aff41635628bc.pdf) (дата звернення: 02.02.2026).

Штома, Л. Н. (2012). *Мовленнєва культура вчителя як компонент педагогічної майстерності. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 12–14 листоп. 2012 р.). Ч. 2. С. 78–81.* URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6774/> (дата звернення: 02.02.2026).

Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук. метод. посібник.* Київ: МАУП. 312 с. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3787/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3787/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0.pdf) (дата звернення: 02.02.2026).

Волкова, Н. П. (2006). *Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб.* Київ: ВЦ «Академія», 256 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/412009.pdf (дата звернення: 02.02.2026).

Ситор, О. О. (2021). *Мовленнєва культура*

сучасного педагога. Актуальні питання методики викладання загальноосвітніх дисциплін в умовах реформування ЗФПО: матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю. В. Ївженка (м. Київ, 02 листоп. 2021 р.). Ч. 1. С. 241–245. URL: <https://www.journal.org.ua/index.php/appos/article/view/179> (дата звернення: 02.02.2026).

Семенов, О. М. (2007). *Українська культуромовна особистість учителя (шляхи її формування в системі професійної підготовки): монографія / за ред. Л. І. Мацько.* Київ: Педагогічна думка. 272 с.

Бутенко, Н. Ю. (2005). *Комунікативна майстерність викладача: навч. посібник.* Київ: КНЕУ. 336 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Бутенко.pdf> (дата звернення: 04.02.2026)

Сагач, Г. М. (2000). *Риторика: навч. посібник для студентів серед. і вищих навч. закладів.* Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 568 с.

Біляев, О. М. (1995). *Культура мовлення вчителя-словесника. Дивослово. № 8. С. 37–42.*

Педагогічна майстерність: підручник. (2008). / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: СПД Богданова А. М. 376 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.pedagogic-master.com.ua/public/PM_Zyazyun.pdf (дата звернення: 06.02.2026).

REFERENCES

Matsko, L. I., & Kravets, L. V. (2007). *Kultura ukrainaskoi fakhovoi movy: navch. posib. [Culture of Ukrainian professional language: teaching manual].* Kyiv: VTs «Akademiiia», 360 p. [in Ukrainian].

Babych, N. D. (1990). *Osnovy kultury movlennia [Fundamentals of speech culture].* Lviv: Svit, 446 p. [in Ukrainian].

Pasynok, V. H. (2011). *Osnovy kultury movlennia : navch. posib. [Basics of speech culture: teaching manual].* Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 228 p. Available at: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://foreign-languages.karazin.ua/resources/0535e69685280f454e3aff41635628bc.pdf](https://foreign-languages.karazin.ua/resources/0535e69685280f454e3aff41635628bc.pdf) (Accessed 02 February 2026). [in Ukrainian].

Shtoma, L. N. (2012). *Movlennieva kultura vchytelia yak komponent pedahohichnoi maisternosti [Teacher's speech culture as a component of pedagogical skill]. Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti: dosvid, problemy, perspektivy: zb. materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, no. 2 (3), pp. 78–81.* Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6774/> (Accessed 02 February 2026). [in Ukrainian].

Zyaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii: nauk. metod. posibnyk [Pedagogy of good: ideals and realities: scientific and methodological manual].* Kyiv, 312 p. Available at: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3787/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3787/1/%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0.pdf) (Accessed 02 February 2026). [in Ukrainian].

Volkova, N. P. (2006). *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia: navch. posib. [Professional and pedagogical*

communication: teaching manual]. Kyiv: VTs «Akademii», 256 p. Available at: https://library.udpu.edu.ua/library_files/412009.pdf (Accessed 02 February 2026). [in Ukrainian].

Sytor, O. O. (2021). *Movlennieva kultura suchasnoho pedahoha* [Speech culture of a modern teacher]. Aktualni pytannia metodyky vykladannia zahalnoosvitnikh dystsypin v umovakh reformuvannia ZFPO: mater. Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. / za zah. red. Yu. V. Yivzhenka. Kyiv, part 1, pp. 241–245. Available at: <https://www.journal.org.ua/index.php/appos/article/view/179> (Accessed 02 February 2026). [in Ukrainian].

Semenoh, O. M. (2007). *Ukrainska kulturomovna osobystist uchytelia (shliakhy yii formuvannia v systemi profesiinoi pidhotovky): monohrafiia* [Ukrainian cultural and linguistic personality of a teacher (ways of its formation in the system of professional training): monograph] / za red. L. I. Matsko. Kyiv: Pedahohichna dumka, 272 p. [in Ukrainian].

Butenko, N. Yu. (2005) *Komunikatyvna maisternist*

vykladacha: navch. posibnyk [Teacher's communication skills: teaching manual]. Kyiv: KNEU, 336 p. Available at: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Бутенко.pdf> (Accessed 04 February 2026). [in Ukrainian].

Sahach, H. M. (2000). *Rytoryka: navch. posibnyk dlia studentiv sered. i vyshchychkh navch. zakladiv* [Rhetoric: teaching manual for students of secondary and higher educational institutions]. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: Vydavnychi Dim «In Yure». 568 p. [in Ukrainian].

Biliaiev, O. M. (1995). *Kultura movlennia vchytelia-slovesnyka* [Speech culture of a language teacher]. *Dyvo-slovo*, no. 8, pp. 37–42 [in Ukrainian].

Pedahohichna maisternist: pidruchnyk [Pedagogical skills: a textbook] (2008). / I. A. Ziaziun, L. V. Kramushchenko, I. F. Kryvonos ta in.; za red. I. A. Ziaziuna. 3-tie vyd., dopov. i pererob. Kyiv: SPD Bohdanova A. M., 376 s. Available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpca-jpcglclefindmkaj/https://www.pedagogic-master.com.ua/public/PM_Zyazyun.pdf (Accessed 06 February 2026). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 13.02.2026

UDC 378.147:81'243:004.8

DOI: 10.37026/2520-6427-2026-125-1-91-97

Vadym TYNNYI,

*Doctor of Philosophy (Pedagogy),
Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4795-3031
e-mail: vadtin@meta.ua*

Emma SCHUKINA,

*Doctor of Philosophy (Pedagogy),
Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3539-6204
e-mail: shchemma_1912@ukr.net*

FROM LINGUISTIC PRACTICE TO COGNITIVE INQUIRY: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND THE TRANSFORMATION OF CRITICAL THINKING IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Abstract. *The article explores the potential of artificial intelligence in enhancing students' critical thinking within the context of foreign language learning. Given the growing integration of AI-based tools into educational practice, the study interpretes language learning as a cognitively rich process that extends beyond the acquisition of linguistic forms to include interpretation, evaluation, and meaning-making. Drawing on recent international and Ukrainian research, the article analyzes how communication with AI-driven systems, such as conversational agents*

and intelligent tutoring platforms, can support the development of higher-order cognitive skills when embedded in purposeful instructional design.

Particular attention is paid to dialogic interaction, AI-mediated feedback, reflective questioning, and problem-based learning tasks as mechanisms that stimulate analytical reasoning, argumentation, and metacognitive awareness in the target language. The article also highlights the role of adaptive and individualized AI support in creating conditions for cognitively demanding as well